

DOKTORIKOOL „TÕDE JA MEETOD: VÄÄRTUSTEST VABADUSTENI”

Interdistsiplinaarsus ja metodoloogilised valikud

Humanitaarteadused on Eestis ajalooliselt olnud suhteliselt hinnatud, viimasel ajal ning eriti XXI sajandi edenedes on niisugune tunnustus aga oluliselt

kõikuma lõõnud. Tõtt-õelda osutub humanitaarteaduste positsioon olevat poleemiline päris ulatuslikult, vähemalt Euroopa lõikes kindlasti. Need arengud

on omakorda sundinud meid n-ö ridu koondama, leidmaks uusi lahendusi tekkinud oludega hakkama saamiseks. Üheks abivahendiks sel teel võib pidada interdistsiplinaarsust, st mitmekesiste võimaluste teadvustamist ja rakendamist ning koostöövormide ja -võimaluste otsimist. Koostöövajadust kannustab tahe ühise eesmärgi nimel lahkkelid ületada, ent kaunitel ideaalidel on ka pragmaatilised põhjused, nagu võimalus hankida majanduslikku tuge. Tulemiks on võrgustike loomine, sidemete sõlmimine nii distsipliini sees kui ka väljas, kooli vms institutsiooni raames või ka erinevates asutustes killustunult oma rida ajavate teadlaste vahel. Nii ei soosi olukord humanitaaridele sageli harjumuspäraselt vaikset omaette nokitsemist, vaid sunnib suhtlema ja suhteid otsima.

Selline koostöö nõuab nii õppimist kui ka õpetamist; märgatav roll on ka rahastamismudelil, mille kaudu edendatakse ühisõppetööd, toodetakse uusi kursusi ning ühisõppekavu. 2009. aasta sügisel loodud Kultuuriteaduste ja kunstide doktorikool (KTKDK) on Euroopa Liidu Sotsiaalfondist rahastatav ettevõtmine, mis koondab humanitaaria doktorante ja nende juhendajaid Tartu Ülikoolist, Tallinna Ülikoolist, Eesti Kunstiakadeemiast ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiast. Doktorikool ühendab üle tosina õppekava ning korraldab aastas üle paarikümne teadusürituse. Väiksemate ja mõnevõrra spetsiifilise suunitlusega intensiivseminaride kõrval kohtub suur osa doktorikooli liikmeid iga-aastaselt talvekoolis, mida korraldavad vaheldumisi Tartu Ülikool ja Tallinna Ülikool. Pidades eesmärgiks kultuurianalüüsiga tegelevate kursuste mitmekesist valikut ja väliskompetentsi kaasamist, integreeritakse erinevaid erialasid, teadvustades siiski sarnaseid teoreetilisi ja metodoloogilisi probleeme.

Kahes varasemas KTKDK talvekoolis valiti interdistsiplinaarsuse väljamängimiseks avarad märksõnad, nagu aeg ja temporaalsus või pilgu ja vaate eritus, mille mõisteline fundamentaalsus pakkus suhestusvõimalusi kõigi kaasa-

tud erialadega. XX sajandi teisel poolel toimunud humanitaarsed pöörded on aidanud heita valgust ühisele intellektuaalsele ajaloole, edendada kattuvat teoreetilist lugemust, kriitilist analüüsi ning vastastikust tõlkevõimet. Ent kusagil ei pakuta selgeid mudeleid ega strateegiaid, kuidas viia läbi ulatuslikku projektipõhist koostööd sisulisel tasandil. 2013. aasta talvekooli teema „Tõde ja meetod: väärtustest vabaduseni” seadis keskseks teaduslikud töömeetodid kui igasuguse uurimistöö ja teadusliku teadmuse loomise olulise komponendi. 4.–8. veebruarini Tartu Ülikoolis toimunud sessioon koondas nimekaid uurijaid Eestist ja välismaalt, kes tegelenud metodoloogiliste küsimustega süvitsi kas metadiskursiivsel tasandil või käsitledes meetodeid otse empiirilise uurimisobjektina. Kutsutud professorite hulgas pidas loenguid (kunsti)ajaloost Stephen Bann (Bristol ülikool), muusikateadusest David Huron (Ohio osariigi ülikool), kirjandusteadusest Liesbeth Korthals Altes (Groningeni ülikool), etnoloogiast Orvar Löfgren (Lundi ülikool), kunstiteadusest Keith Moxey (Columbia ülikool/Barnard College), soouuringutest Andrea Pető (Kesk-Euroopa ülikool), antropoloogiast Nigel Rapport (St. Andrewsi ülikool) ja teoloogiast Ain Riistan (Tartu Ülikool).

Tavapärase ettekujutus kipub teaduslikku teadmist pidama ülivõimekaks ja eriliselt objektiivseks. Seega usutakse teaduslikesse meetoditesse kui süsteemsesse ja läbinägelikku vaateviisi, mis võimaldab ümbritseva kohta jagada kõige usaldusväärsemaid selgitusi. Ühtlasi on igal distsipliinil kinnistunud töömeetodeid, mis on järjepideva kasutuse kaudu omandanud enesestmõistetava tunnustuse ning mille järgimine kujutab endast turvalist retsepti usaldusväärsete tulemuste saavutamiseks. Meetodite valik on alus otsustamiseks, millised teaduse vormid on normaalsed ja millised alternatiivsed.

Ent mida kinnistunum on meetod, seda suurem oht on sel muutuda nähtamatuks tööriistaks, vaieldamatu autori-

teedi allikaks. Mõistlikum on vaadelda meetodeid ideoloogiliste konstruktsioonidena, mille rakendamine on seotud valikute, mahavaikimiste, välistamisega. Metodoloogilised valikud ja otsustused suunavad teadustöö protsessi kõiki etappe, alates (väli)töö planeerimisest ja andmete kogumisest kuni materjali organiseerimiseni, allikate analüüsimisest valitud teooriate najal kuni järelduste vormistamise, publitseerimise ja levitamiseni. Meetodid sisalduvad nii kokkulepitud kategooriates ja terminites, teoreetilistes lähenemisnurkades kui ka selgitavates raamistikutes, mis on distsiplinaarsete paradigmatel olulised komponendid.

Seetõttu on vältimatult tarvilik vaadata meetodeid ausalt ja kriitiliselt, mitte käsitleda neid kui turvalist tegevust jada, millele truusjäätmine tagab väärtusliku tulemuse. Ükski meetod ei suuda esitada tegelikkust neutraalselt; ka teaduslik tõde kujutab endast vaid piiratud tõlgendust ümbritsevast. Nii-sugune rakurss esitab omakorda nõudeid teaduslikule instrumentaariumile ning kehtestab teadustekstidele uusi norme: millist teksti võib üldse pidada teaduslikuks ja kuidas aitab keel sellist autoriteetsust tagada. Heakskiidetud paradigmatel kriitiline vaagimine paljastab peidetud tähendusi ning aitab mõista distsiplinaarseid ajalugusid ja identiteete. Samuti aitab see selgitada teadlase ühiskondlikku rolli ja vastutust, võimusuhteid, teadustöö eetikast ning teadlase isiklikku agentsust.

Talvekooli eesmärgiks ei olnud tutvustada, piiritleda või hierarhiliselt võrrelda kindlapiirilisi meetodeid ja nende kasu humanitaarses teadmisloomes, vaid pakkuda avarat reflekteerivat arutelu teaduslikkusest ja sissevaateid eri distsipliinides käibivasse mõttevahetusse. See võiks innustada doktorante vaatama humanitaarse teadvuse enesestmõistetavuste taha ja vaagima omalt poolt kasutatavate meetodite võimalusi ja ahtusi. Kuigi paljude lektorite otsene sõnum noortele uurijatele oli teravdada oma tähelepanu ning

õppida teadlikult märkama „epistemiilist tapeti“, millest pole ega saagi vaba olla ükski akadeemia osakond, ei olnud talvekoolis esinejate eesmärk noori uurijaid heidutada või teadusliku teadmise küündimatuses pettumust tekitada. Vastupidi, kui meetodikriitiline paradigma kasutab sageli jõulist või negatiivsetki retoorikat, siis seoti talvekoolis metodoloogiline arutelu vabaduse ja väärtuse märksõnadega. Teadlase agentsuse tunnistamine avab uue perspektiivi nägemaks individuaalset vabadust valida uurimisteemat, püstitada uurimisküsimusi ning luua uusi allikaid. Etteantus ja loovus, objektiivsus ja subjektiivsus, tõde ja väärtused on teaduse tegemisel omavahel loominguilistes läbipõimunud suhetes. Minnes kaasa intellektuaalse järjepidevuse ja inertsiga, saavad teaduse hindamise puhul järjest olulisemateks märksõnadeks ka innovatsioon ja üllatuslikkus. Samas rõhutati aga vajadust neil teemadel aksamalt kõneleda, sest metodoloogilised käsiraamatud kujutavad senini teaduse tegemist sirgjoonelise ideaalmudelina, milles on ka kogenud teadlastel raske oma tegelikke töövõtteid ja soorituste järjekorda ära tunda.

KTKDK viieaastase tegevuse jooksul on korduvalt kinnitust leidnud, et doktorandid vajavad vanemate kolleegide praktilist nõustamist – teisisõnu, teadlaseks olemise meetodite tutvustamist. Olukorras, kus teaduse rahastamine käib projektipõhiselt ning edukas teadlane vajab lisaks analüüsi- ja süvenemisvõimele ka oskust end presenteerida ning taotlusi kirjutada, tunnevad doktorandid end mitmekordselt survestatuna. Nelja õpiaasta jooksul tuleb omandada erialased spetsiifilised teadmised, aga teiselt poolt ka järjest rohkem taustatarkusi teadussüsteemi toimimisest. Paljut, mida ülikooli lõpetanud doktorandilt oodatakse, ei õpetata ega juhendata stuudiumi jooksul, vaid mitmeid oskusi tuleb õppida kogenumaid kolleege imiteerides või katse-eksituse meetodil õhust haarates. Seetõttu võeti talvekooli paralleelsetes praktilistes

töötubades vaatluse alla publitseerimise, autoriõiguste, välitööde läbiviimise ja populariseerimisega seotud teemaringid, kus tegevteadlased ja spetsialistid jagasid doktorantidele kogemuslikke nõuandeid ja praktilisi soovitusi.

Metadiskursiivsus ja oma mängu-reeglitest teadlikuks saamine ning neist kõnelemine on kaasaegse humanitaaria jätkuvaid võtmeküsimusi. Seda isegi sel määral, et erinevalt muudest valdkondadest, mis teaduse korraldamisel end

inter- ja transdistsiplinaarsetes seostes lõimivad, saavutab interdistsiplinaarsus humanitaarias eripärase positsiooni. Kultuuriuurijate jaoks ei tähista see pelgalt sisseharjutatavaid uusi strateegiaid, mis kaasnevad igasuguse institutsionaalse koostöö või uute rahastamismudelitega, vaid see muutub otseseks mõtestamisobjektiks.

KRISTIN KUUTMA,
HELEN KÄSTIK